

EGY NYELVÉSZETI KUTATÁS AKTUÁLIS KÉRDÉSEIRŐL

A tudományos kutatás eredményeit gyakran a mindennapok eseményei igazolják. A nemzeti mentalitás kérdése az utóbbi időben egyre fontosabb helyet kapott a társadalomtudományban, így a nyelvészeti munkákban is. Az orosz kutatók számára a keleti és nyugati tradíciók közötti különbség meghatározása fontos kérdésként jelent meg, ugyanis az orosz nyelv és kultúra számos vonása utal a keleti hatások szerepére.

Az orosz nemzeti mentalitás kérdésének vizsgálata már a múlt század húszas éveiben is érdeklődésre tartott számot. N. Sz. Trubeckoj emigrációban írt munkáiban a nagyorosz kultúra keleti vonásainak kialakulását meghatározó történeti, társadalmi tényezőket veszi vizsgálat alá. Az *О туранском элементе в русской культуре*, valamint a *Верхи и низы русской культуры* című tanulmányai az orosz kultúrát ért keleti hatásokat elemzi. Fontos az a megállapítása, hogy a Volga-medencében egy sajátos kulturális zóna alakult ki, melyben jelentős szerepe volt az oroszok, a finnugorok és a török népek között létrejött kulturális kapcsolatoknak.

Trubeckoj érdeme, hogy a birodalmi tudatot mellőzve, objektív módon kívánta vizsgálni az orosz kultúra kialakulásának folyamatát. A *Наследие Чингисхана* című tanulmányában a legendák helyett a valós történeti tények alapján elemzi a Moszkva központú orosz állam kialakulását. Megállapítása szerint a moszkvai orosz állam és a kijevei Oroszország között nincs közvetlen kapcsolat, ugyanis a Moszkovszkaja Rusz a Dzsingisz kán alapította birodalom, az Aranyhorda államalakulatának örököse. A keleti vonások történeti és társadalmi hátterét

ez a kapcsolat jelenti, ami alapjában meghatározta az orosz kulturális zóna sajátosságait, a nemzeti mentalitás jegyeit. Trubeckoj megállapítása szerint a Kelet és Nyugat között húzóódó határ gyakran a szláv népeket választja el egymástól. Trubeckoj megállapítása a szláv folklór vonatkozásában K. Horálek (1962) művében is igazolást nyer, aki a nagyorosz folklór egyedi sajátosságának kialakulását az eltérő történelmi és földrajzi tényezőkkel magyarázza.

Nem véletlen, hogy Trubeckoj emigrációban írt munkái csak a peresztrojka idején, az 1990-es években lesznek hozzáférhetőek az olvasók számára. A Trubeckoj elemzte probléma nem volt túl népszerű a szlavjanofilek körében. A birodalmi tudat a szovjet államba is átöröklődött, és az orosz kultúrát ért finnugor, török hatások vizsgálata nem volt túl kíváncsú a szovjet tudomány számára sem. Nem véletlen, hogy az adott kérdéssel először Wolfgang Veenker (1967) nyugatnémet kutató kezd foglalkozni. Majd az ukrán nyelvész, O. B. Tkacsenko (1979), s a neves turkológus, N. A. Baszkakov veti fel az orosz nyelvet ért hatások kutatásának szükséges voltát. Munkáik sokáig nem találnak visszhangra a szocialista tábor kutatói részéről, aminek okát a három «T» kultúr- és tudománypolitikai intézménye világosan megmagyarázza. A hallgatás okára Gumiljov akadémikusnak a Gulagon eltöltött „tanulmányútjai” méginkább magyarázatul szolgálnak.

Az „orosz kulturális zóna” keleti jegyeinek vizsgálata fontos helyet kap Pacsai Imre szlavista kutató munkáiban, aki több mint húsz éve foglalkozik az említett kérdéskörrel. A tudományos

konferenciákon több előadását is hallhattam és több művét is megismerhettem, melyekre számos külföldi kutató is pozitív módon reagált. Munkái eredményét jelzi, hogy könyveinek adatait ismerteti a 2005-ben megjelent *Русская фразеология* című történeti etimológiai szótár, mely az orosz frazeológiai kifejezések eredetét vizsgálja. Említést érdemel, hogy a szótár főszerkesztője V. M. Mokievics professzor, a Nemzetközi Szláv Frazeológiai Bizottság elnöke, az adott kérdéskör nemzetközileg elismert szakembere. Ugyancsak fontos tény, hogy O. B. Tkacszenko akadémikus egy közös kutatási program alapító tagjának választotta Pacsai Imrét. E kutatási program eredményeiről a *Следы языковых и культурных контактов в русском фольклоре и фразеологии* című, közösen alapított sorozathoz tartozó könyvekben számoltak be. Tkacszenko *По следам исчезнувших языков (Ныредьхаза. Студийум Киadó, 2002)* könyve az orosz nyelvet ért finnugor hatásokat elemzi. Pacsai Imre a Trubeckoj által megjelölt problémakör vizsgálatát végzi *Специфика русской культурной зоны в русской народной речи и фольклоре (Ныредьхаза. Студийум Киadó, 2002)* című könyvében.

Tkacszenko és Pacsai kutatása több ponton érintkezik, melyek között fontos közös motívumként szerepel az orosz folklór keleti vonatkozása és a folklór nyelvezetében szereplő keleti elemek kérdése. A „*парные слова*” néven ismert szóösszetételek areális jegyeink vizsgálatával mindkét szerző foglalkozik, ami fontos közös kutatási területük. Az adott kérdés jelentőségét igazolja, hogy már A. A. Potebnya (1899) is elemzi az említett nyelvi elemeket, melyeket az orosz népnyelv jellegzetes struktúrájának tekint. Pacsai Imre *Ареальные аспекты парных слов в русском языке. Нырегыháза, 1995.* című könyve az orosz mellérendelő összetételek stilisztikai és szemantikai sajátosságait tárja fel. Munkájának jelentőséget az adja, hogy Potebnya munkájának megjelenése óta kevés hasonló mélysegű redszerező munka foglalkozik a sokáig

mellőzött kérdéskörrel. Az általa vizsgált probléma aktualitását igazolja több külföldi kutató visszajelzése. A Zürichi Egyetem Szláv Intézetét vezető D. Weiss professzor 2003-ban megjelent tanulmányában említést tesz arról, hogy a magyar kutató munkája jelentős mértékben kibővítette az általa is vizsgált orosz mellérendelő összetételekkel kapcsolatos areát. Pacsai az eddig vizsgált uráli és altaji nyelvek azonos típusú összetételein kívül a kínai és hindi nyelv párhuzamos struktúráit is elemzi könyvében.

Az orosz mellérendelő összetételek és az „orosz kulturális zóna” kapcsolata részletes elemzést nyer a *Russian Linguistics* című folyóiratban publikált *Роль теории «Русской культурной зоны» Н. С. Трубецкого в исследовании парных слов.* Göttingen, Springer. 2005., az Olomucban megjelent *Парные слова, отражающие специфику русской культурной зоны.* (2004), valamint az Ukrán Tudományos Akadémia *Мовознавство* című nyelvészeti szaklapjában megjelent *Еквіваленти парних слів у східноєвразійських мовах.* (2012) tanulmányában. Az említett tanulmányokban az orosz népnyelvbe átvett keleti szóalkotási módoként mutatja be az összetételeket, melyek megőrizték az eredeti morfológiai és szemantikai sajátosságait, s gyakran tükörfordítás formájában egyeznek meg az átadó keleti nyelvek struktúráival.

Az orosz népnyelv jellegzetes szóalkotási típusán kívül további keleti vonatkozású elemek is elemzésre kerülnek munkáiban. Az orosz népnyelv nyelvi modelljének keleti vonásaival foglalkozik az *Общие элементы языковой картины мира в «русской культурной зоне»* (Studia Slavica Hung, 2011) című tanulmányában.

Az orosz népnyelv jellegzetes elemei a figura etymologica körébe tartozó szintaktikai szerkezetek, amit a *читать-то читал, ходуном ходит, полным-полно* képvisel. Pacsai Imre párhuzamba állítja őket a finnugor, török

és hindi szintaktikai szerkezetekkel, ami a Trubeckoj elemezte area nyelvi modelljének közös vonására utal. Meg kell említeni, hogy a *maholnap, etet-itat, telis-tele, várva vár, vén-séges vén, tudni tudja* párhuzamos magyar nyelvi példák is bemutatásra kerülnek, ami az areális vizsgálatot fontos adatokkal egészíti ki.

A szerző bemutatta szemantikai és morfológiai párhuzamok meggyőző módon igazolják nyelvi vonatkozásban a N. Sz. Trubeckoj felvázolta areális kapcsolatokat, melyek hatással voltak az orosz nyelv és kultúra keleti vonásainak kialakulására. A szerző ismertette párhuzamos struktúrák igazolják Trubeckoj azon tételét, miszerint a Volga-medencében kialakult kulturális zóna, mely az orosz, a finnugor és a török népek kontaktusa révén alakult ki, a sztyepei török népek közvetítésével kapcsolatba került Ázsia további kulturális övezeteivel.

A sztyepei nomád népekkel létrejött kulturális kapcsolatot elemzi Pacsai Imre több frazeológiai vonatkozású tanulmánya. Az orosz frazeológia keleti hatásokat tükröző elemei kerülnek vizsgálatra *Восточные корни некоторых русских фразеологических единиц*. (SLAVIA Praha. 2012) című tanulmányában. Az *Об ареальном характере русского фразеологического оборота «белая кость»*. (Studia Slavica Hung. 2005) című tanulmánya az antropomorf jellegű *белая кость* 'élőkelő, nemesi származású (szó szerint: fehér csont)' és a *черная кость* 'közember (szó szerint: fekete csont)' orosz frazeológiai kifejezések belső-ázsiai gyökereit tárja fel. Az eddig belső keletkezésűnek tekintett kifejezésekről a párhuzamos kirgiz és kazah struktúrák bemutatása révén megállapítja, hogy az orosz frazeológiai kifejezések szoros kapcsolatban állnak a nomád népek legfontosabb hagyományával, az apai ágon való hét ős ismeretével. Ezen ismeret nélkül senki nem lehet a nomád társadalom egyenrangú tagja, s a *кул* 'szolga, rab' jelzővel illetik az őseit megnevezni nem tudó személyt.

A belső-ázsiai kulturális hagyományok határait vizsgálja *Сліди російської культурної зони у мові та морфології фольклору* (Мовознавство Київ, 2001) című tanulmánya, melyben a frazeológiai párhuzamok mellett az orosz közmondások és a mesék keleti vonatkozásait ismerteti. Tanulmányaiban utal arra, hogy V. I. Daľ gyűjteményben szereplő számos orosz szólás és közmondás keleti hatást tükröz. Pacsai Imre munkája fontos szerepet tulajdonít az orosz parasztság belső-ázsiai eredetű jogszokásának, a minoritás mélyreható elemzésének. Daľ két közmondás kapcsán is említést tesz arról, hogy a legkisebb fiú az atyai ház és a családi tűzhely örököse. Pacsai Imre az adott európai hagyományoktól eltérő jogszokás keleti vonását a mongolok, burjátok, a nomád török népek tradíciójának azonosságával igazolja. Az összehasonlító elemző munka során Werbőczy *Hármaskönyvében* rögzített törvényre is hivatkozik, mely a legkisebb fiút jelöli meg az atyai ház örökösének.

A szerző a minoritás hatását mutatja ki az orosz tündérmesékben, melyeknek jellegzetes alakja a mindig győztes legkisebb fiú. A minoritás kérdéskörét elemezve a V. J. Propp és a J. M. Meletyinszkij vizsgáltkérdéskör is sajátos megvilágítást nyer az areális összefüggések feltárásával.

Az orosz folklór keleti vonásairól N. Sz. Trubeckoj említést tesz emigrációban írt *Верхи и низы русской культуры* (1927) tanulmányában, de konkrét motívumokkal nem támasztja alá megállapításait. Pacsai Imre munkái Trubeckoj jelzesszerű megállapításait a rendszert alkotó konkrét adatok segítségével igazolja.

Az orosz folklórban és frazeológiában ábrázolt keleti eredetű jogszokáson kívül elemzésre kerülnek munkáiban a nomád népek hősi eposzaival kapcsolatos motívumok, amelyek az orosz folklór egyedi vonásait illetőleg fontos szerepet játszanak.

Az orosz tündérmesék jellegzetes és egyedi szerkezeti vonásai is vizsgálatra kerülnek munkáiban. Az összehasonlító vizsgálat segítségével az orosz tündérmesék önálló szerkezeti egységeinek, a mese cselekményével közvetlen kapcsolatban nem álló bevezető és zárómotívumnak areális vonásai is igazolást nyernek Pacsai munkáiban. A burját, török és magyar tündérmesék azonos rendeltetésű szerkezeti egységeivel igazolja megállapításait.

Az ismertetni kívánt problémakör szempontjából különösen fontos az orosz nemzeti mentalitás keleti jellegének pontosítása. E kérdés számos kulturológiai munkában elemzést nyer, ám a keleti jelleg tartalmának meghatá-

rozása nem mindig tükrözi annak tényleges vonásait. A keleti vonást többnyire azonosítják a pravoszláv hagyományokkal, s mellőzik a keleti népekkel kialakult kontaktusok hatásrendszerének vizsgálatát. Az említett kérdés kapcsán fontos eredménynek tekinthető az orosz nemzeti mentalitás sajátosságainak a nyelv és kultúra szerves kapcsolatát figyelembe vevő vizsgálata.

Összességében megállapítható Pacsai Imre kutatásának számos, eddig ismeretlen összefüggést feltáró jellege, amivel a szlavisztika és az összehasonlító nyelv- és néprajztudomány területén ért el figyelemre méltó eredményt.

BÁRÁNY ERZSÉBET,

PhD, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola